

mova kulture, biblioteka i drugih institucija kulture, a također, ukazuje na činjenicu da su u tom periodu bili pokrenuti brojni časopisi, koji su pratili kulturni život, otvarala su se izdavačka preduzeća, kina, domovi kulture, što su bili preduvjeti za uspješan kulturni razvoj jednog modernog društva. Osim toga, obrazovanje, kulturne manifestacije i događaji su postali dostupni većem dijelu stanovništva. Na kraju, autor zaključuje da su temelji suvremenog kulturnog života u Bosni i Hercegovini udareni upravo kulturnom politikom u periodu 1945. do 1952. godine. Baza koja je tada nastala se vremenom obogaćivala shodno mogućnostima i potrebama da bi na kraju postala ono što je danas dostupno stanovništvu.

Knjiga autora Muhameda Nametka je rezultat obimnog istraživačkog rada i donosi mnogo pouzdanih činjenica, vezanih za procese koji su obilježili jedan važan period u prošlosti Bosne i Hercegovine. Pisana je pregledno i stručno, a svojom pojavom popunjava jednu osjetnu prazninu u bosanskohercegovačkoj historiografiji, pa se može toplo preporučiti za čitanje.

ZIJAD ŠEHIĆ

Husnija Kamberović, *Džemal Bijedić – politička biografija, Udruženje za modernu historiju (UMHIS), Sarajevo, 2017, 436 str.*

Zbog velike zainteresovanosti i pozitivnih komentara nakon izlaska prvog izdanja knjige *Džemal Bijedić – politička biografija*, autor Husnija Kamberović se odlučio na izdavanje i drugog dopunjenog izdanja. Izdanje je dopunjeno samo u dijelu koji se odnosi na Bijedićevu aktivnost neposredno nakon Drugog svjetskog rata. Monografija o

Bijediću je rezultat dugogodišnjih istraživanja u brojnim arhivskim ustanovama, prikupljanju arhivske građe i temeljitom pregledu svakog spisa, koji se makar malo dotiče Džemala Bijedića i događaja u vremenu u kojem je djelovao. U historiografiji biografije imaju veliki značaj ne samo zbog toga što se inače iscrpno bave određenom osobom već i zbog toga što sadrže mnoštvo podataka koji su veoma važni za naučnu i širu javnost. Takav je slučaj i sa biografijom Džemala Bijedića jer predstavlja izuzetno značajnu političku ličnost, osobu koja se polahko, ali sigurno penjala na političkoj ljestvici socijalističke Jugoslavije.

U *Predgovoru* Kamberović se osvrnuo na izvore i literaturu koji su osnova na kojoj počiva ovo djelo. Prije svega, radi se o Bijedićevoj ostavštini koja se čuva u Muzeju Hercegovine u Mostaru. Korištena je i građa iz Arhiva Hercegovačko-neretvanskog kantona u Mostaru, Arhiva Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije u Beogradu, Arhiva Centralnog komiteta SK Bosne i Hercegovine u Sarajevu, Arhiva Centralnog komiteta SK Hrvatske u Zagrebu, Kabineta Predsjednika Republike u Beogradu, Arhiva Ministarstva inostranih poslova u Beogradu, te Arhiva Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Poseban izvor predstavljaju listovi *Oslobođenje* i *Borba* iz vremena kada je Džemal Bijedić bio predsjednik SIV-a, te mostarski list *Sloboda*. Važan izvor podataka o Bijediću, jeste i njegova knjiga *„Samoupravljanje kao zahtjev i praksa”*. Međutim, kao i svaki drugi historičar istraživač tako se i Kamberović susretao sa određenim poteškoćama u pronalasku i dobijanju građe od nadležnih institucija. Nije uspio doći do materijala koji se odnosi na Bijedićevu pogibiju, zbog čega nastoji skrenuti pažnju na nužnost otvaranja svih arhiva istraživačima jer bez toga bismo

ostali zakinuti za brojne i vrijedne podatke i u nemogućnosti da se uopšte istražuje historija Bosne i Hercegovine.

Strukturu knjige čini ukupno 12 poglavlja. Iako je sam naziv djela politička biografija, knjiga počinje pričom o porijeklu Džemala Bijedića, njegovoj porodici i školovanju. Džemal Bijedić je rođen 22. aprila 1917. godine. Djetinjstvo mu je bilo vezano za Hercegovinu i Mostar. Osnovnu školu je završio u Mostaru 1928. godine u okviru Vježbaonice Učiteljske škole, a zatim je pohađao Državnu realnu gimnaziju u Mostaru. Nakon završene mature upisao je studij prava na Pravnom fakultetu u Beogradu. Bijedić se tokom studiranja uključio u politički život. Prve podatke o političkom angažmanu Džemala Bijedića nalazimo u poglavlju *Politička aktivnost pred Drugi svjetski rat i tokom rata 1941-1945.* gdje se navodi da je Džemal Bijedić primljen u članstvo Komunističke partije 1939. godine, u koju ga je uključio Mujo Pašić. Bijedić je bio hapšen četiri puta: 1938, 1939, 1940 i 1941. U januaru 1940. Bijedić je izabran za sekretara Mjesnog komiteta SKOJ-a u Mostaru, a sredinom iste godine za sekretara Oblasnog komiteta SKOJ-a za Hercegovinu. Kada je uspostavljena vlast NDH, pozvani su svi omladinci na mostarski stadion da se izjase. Većina omladinaca je uhapšena među kojima i Bijedić. U Mostaru je boravio do 1942. kada je prebačen u Sarajevo, gdje je jedno vrijeme imao lažnu legitimaciju na ime Ante Jukić. Nakon toga je boravio na Sutjesci, te preko Tuzle i Srebrenika produžio u Gradačac. U Gradačcu je upoznao Raziju, s kojom se kasnije i oženio.

U poglavlju *Politička aktivnost poslije 1945. godine* se govori o političkom djelovanju Džemala Bijedića nakon Drugog svjetskog rata. Iz rata je Bijedić izašao s činom majora Jugoslavenske armije, a nakon

toga je počeo raditi u odjeljenju OZN-e za BiH, da bi već početkom 1946. godine bio imenovan za pomoćnika ministra unutrašnjih poslova u Vladi NR Bosne i Hercegovine. Na osnovu toga on je imao saznanja šta se dešava u bosanskohercegovačkim zatvorima. Kamberović je nastojao istaći neutemeljenost i nepouzadanošću informacija da je Bijedić imao udjela u radu Centralnog zatvora u Sarajevu i da je Bijedićeva ideja bila da se na Golom otoku primjenjuju razna mučenja o čemu je u jednom referatu govorio Dragoslav Mihailović. Bijedić je aktivno učestvovao i u izradi prvog Ustava Narodne republike Bosne i Hercegovine. Pošto je obavljao dužnost pomoćnika ministra unutrašnjih poslova i generalnog sekretara Vlade NR BiH, on nije bio u poziciji da značajnije utječe na politička i društvena kretanja. Tako da se može reći da je on u tom periodu više bio izvršitelj političkih odluka nego njihov kreator. Od 1953. godine Džemal Bijedić je postao član Izvršnog vijeća NRBiH, te sekretar Glavnog odbora SSNR. Nakon toga je obavljao funkcije predsjednika Sreskog narodnog odbora i sekretara. Najznačajnije i najodgovornije političke aktivnosti Džemala Bijedića u Bosni i Hercegovini su predsjednik Republičkog vijeća od 1963. godine, i Skupštine SR Bosne i Hercegovine od 1967. godine. Bijedić je na poziciji predsjednika Skupštine SR BiH ostao sve do sredine 1971. godine, kada se ponovo vratio na jugoslavensku razinu, ovoga puta na poziciju predsjednika jugoslavenske Vlade. Pored političkog, nije prestajao ni njegov društveni angažman niti veza s Hercegovinom.

Autor je kroz političku biografiju Džemala Bijedića i njegovo djelovanje nastojao prikazati i vrijeme uspona Bosne i Hercegovine u drugoj polovini 20. stoljeća. To je

zapravo bilo nužno kako bi se Bijedićev život mogao smjestiti u odgovarajući historijski kontekst. Posebno je značajno poglavlje *Tri polja aktivnosti* gdje se govori o usponu Bosne i Hercegovine, ali i trnovitom putu kroz koji je ona prolazila. Bijedić je posebno isticao nužnost ekonomske integracije, s obzirom da je Bosna i Hercegovina imala status nerazvijenog dijela zemlje unutar Jugoslavije. Trebalo je izvršiti modernizaciju i rekonstrukciju puteva, što je podrazumijevalo saobraćajno uvezivanje svih regiona u Bosni i Hercegovini. Posebno je važan Bijedićev angažman u vezi sa izgradnjom aluminijskog kombinata u Mostaru i integracija raznih regija Bosne i Hercegovine, posebno Banje Luke nakon zemljotresa koji je izazvao ogromna materijalna razaranja. Bijedićeva politička aktivnost je bila usmjerena u pravcu afirmacije ravnopravnog statusa Bosne i Hercegovine u jugoslavenskoj federaciji.

Bosna i Hercegovina se upravo sredinom 60-ih godina nalazila u fazi izgradnje nekoliko krupnih infrastrukturnih objekata: HE Trebišnjica i Rama, TE Tuzla I i II, pruga Sarajevo-Ploče, Željezara Zenica, Rafinerija nafte Bosanski Brod. Međutim, u izgradnji ovih objekata primjenjivan je izuzetan režim. Federacija nije pokrivala sva preporočenja kako se to postupalo u nekim drugim dijelovima zemlje. Bijedić je učestvovao i u donošenju amandmana na republički Ustav. Ustavno jačanje republika je doživljavao kao nešto veoma značajno i pozitivno. Bio je aktivan i u radu Savezne komisije za ustavna pitanja. Ključne teze koje je on branio u vrijeme ustavnih debata su upravo one koje su se ticale jačanja položaja republika u odnosu prema federaciji. Posebno je isticao potrebu da se revidiraju ekonomski odnosi između republika i federacije. Bijedić je dao i doprinos u formiranju Univerziteta u Mostaru.

Mostarski Univerzitet je bio važna karika u afirmaciji Hercegovine, a dobio je 1977. godine ime Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru. Džemal Bijedić se zalagao i za afirmaciju muslimanske nacije, ističući posebnost muslimanskog nacionalnog identiteta. Zauzeo je svoj politički stav o Muslimanima kao naciji, i nastojao je promovisati tu ideju.

O najvišim funkcijama koje je obavljao Bijedić govori se u poglavlju *Predsjednik saveznog izvršnog vijeća od 1971. do 1977. godine*. Džemal Bijedić je 1971. godine izabran prvi put za predsjednika SIV-a. Godine 1974. je po drugi put izabran za tu funkciju, a oba puta je ključnu ulogu prilikom Bijedićevog izbora imao Josip Broz Tito. Njegov dolazak na tu funkciju bio je rezultat prilično zaoštrenih političkih odnosa između pojedinih republičkih vodstava, kao i zaoštrenih odnosa između republičkih elita i federalnog centra. Tito je podržavao i pohvalio Bijedićev trud u vezi s pokušajima da dobije saglasnost republika za novi sastav Vlade, mada je dodao kako će sigurno biti onih koji će Bijedićevo odlaganje imenovanja nekih ministara ocijeniti kao slabost. Prvi ozbiljniji politički problem s kojim se Bijedić kao predsjednik Saveznog izvršnog vijeća suočio odnosio se na Titov obračun sa hrvatskim političkim rukovodstvom. Paralelno sa uklanjanjem "srpskih liberala" odvijao se "obračun" bosanskohercegovačkog partijskog vodstva sa Avdom Humom i Osmanom Karabegovićem, gdje je Bijedić u određenoj fazi sukoba bio izravno uključen i pružio podršku Branku Mikuliću i njegovim saradnicima. Bijedić je bio i okupiran privrednim problemima, a bio je svjestan i veoma zategnutih međurepubličkih političkih odnosa.

Bijedić je u toku svog djelovanja posebno bio aktivan u vanjskoj politici. Održavanje

dobrih odnosa sa drugim zemljama je bilo veoma značajno ne samo radi mira u svijetu nego i zbog ekonomske integracije i afirmacije. Razgovaralo se o bilateralnim odnosima, ali i o širim svjetskim političkim pitanjima. U svom mandatu predsjednika Saveznog izvršnog vijeća obišao je 42 zemlje. Vrlo dobar odnos u vanjskoj politici nastojao je osigurati sa muslimanskim zemljama, gdje je kao musliman, bio veoma dobro prihvaćen. Jednako je obilazio muslimanske zemlje i Istoka i Zapada. Posjetio je sve prijestolnice svijeta, bio gost i u SAD-u, SSSR-u, Kini, ali obilazio i uspostavljao kontakte sa malim i najnerazvijenim zemljama Azije i Afrike. Bijedić je u vrijeme svog predsjedavanja Vladom veliku pažnju posvetio diplomatskim akcijama po Europi. Među prvim značajnim posjetama spada posjeta Mađarskoj. Pored toga, on je boravio u Austriji, Poljskoj, Čehoslovačkoj, Rumunjskoj, Francuskoj, Belgiji itd.

Važno poglavlje knjige jeste *Nesreća ili...* koje govori o smrti Džemala Bijedića. Džemal Bijedić je ujutro 18. januara 1977. godine na Batajničkom aerodromu skupa sa gotovo svim ličnostima jugoslavenskog političkog vrha ispraćao Josipa Broza Tita, koji je krenuo u posjet Libiji. Nakon ispraćaja Tita, pozdravio se sa prijateljima i saradnicima, ušao u avion i počeo pregledati materijale za sjednicu. Ali nije imao prilike da izgovori svoju diskusiju – njegov avion nikada nije sletio na sarajevski aerodrom. Na tom se putu ispriječilo brdo Inač iznad Kreševa. Skupa sa Džemalom Bijedićem poginuli su njegova supruga Raziya, piloti Stevan Leka i Murat Hanić, podsekretar u Bijedićevom kabinetu dr. Smajo Hrle, aviomehaničar Ilija Jevđenović, lični Bijedićev pratilac Zijad Alikalfić i domaćica u rezidenciji Anđelka Mužička. Nakon pada aviona izvršena je opsežna istraga.

O Bijedićevoj smrti možemo govoriti kao o običnoj nesreći ali i kao o atentatu. O tome postoje brojne kontraverze o čemu autor raspravlja u poglavlju *Zavjera (?)*. Pojavile su se određene teorije zavjere da se radi o klasičnom ubistvu. Ali to su sve spekulacije koje su i danas otvorene. Postoje brojna pitanja na koja se nažalost ne pronalazi odgovor. Tako da pitanje Bijedićeve smrti ostaje otvoreno novim generacijama historičara istraživača. U poglavlju *Sahrana* se govori o Bijedićevoj sahrani. Bijedić je sahranjen 21. januara 1977. godine u Sarajevu na gradskom groblju, uz prisustvo velikog broja ljudi i značajnih svjetskih ličnosti. Sahrana su prenosile brojne televizije i radio stanice. Uz muklu tišinu i tugu koja se osjećala u zraku ispraćen je čovjek koji je postao simbol jednog vremena. U poglavlju *Obilježja i uspomene na Džemala Bijedića* autor govori kako se radilo na tome da brojne ulice, škole te drugi centri dobiju naziv upravo po Bijediću, te o tome kako je on trebao dobiti svoju bistu u Beogradu. To je nažalost izostalo, mada je ipak dobio svoju bistu u Mostaru u okviru Univerziteta. Težilo se da sjećanje na Bijedića živi i dalje i da nikada ne izbledi. *Na kraju* autor daje jedan kratki osvrt na najbitnije činjenice i detalje iz Bijedićevog života i političkog djelovanja.

Posebnu važnost knjige predstavljaju *Pri-lozi* na osnovu čega se vidi šta su drugi mislili o drugu Džemi. Bijedić je prije svega bio veliki čovjek, skroman i pošten, a tek onda političar. Zuka Džumhur je o njemu napisao: "Čovjek koji je volio ljude, umio da ih pridobije, da ih razumije, usreći i obraduje. Tog velikog čovjeka i dobru ljudsku dušu sreo sam prvi put u mostarskom sokaku. I prošle su decenije, i on je bio i ministar i predsjednik vlade i uvijek je bio Onaj isti koga sam sreo prvi put u Mostaru. Ponosan sam što sam poznavao

i volio čovjeka koji se zvao Džemal Bijedić i imao ženu Razu” (Politika, 21. januar 1977.)

Knjiga *Džemal Bijedić – politička biografija* predstavlja korak naprijed u razumijevanju Bijedićevog političkog djelovanja. S obzirom da je Bijedić bio politički aktivan u dužem vremenskom periodu u kojem su se desili brojni događaji, to otvara jedan širi spektar pitanja te zbog toga ova knjiga može poslužiti svima onima koji se žele baviti ovom ili sličnom historiografskom tematikom. Knjiga je popraćena velikim brojem fotografija koje predstavljaju odraz jednog vremena i približavaju nam period političkih aktivnosti Džemala Bijedića. Potrebno je da se sjećanje na Bijedića očuva kroz pisanje o njemu kako bi se sve više isticala važnost njegovog političkog djelovanja ali i ukazalo na činjenicu da je Bosna i Hercegovina nekada imala skromnog i poštenog političara u samom jugoslavenskom vrhu, koji je prije svega bio veliki čovjek.

SAIMA LOJIĆ

Iva Lučić, *In Namen der Nation. Der politische Aufwertungsprozess der Muslime im sozialistischen Jugoslawien (1956-1971)*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2016, 335 str.

Iako postoji obimna literatura o nacionalnom identitetu Bošnjaka, ovo pitanje još uvijek budi interesovanja u naučnim krugovima, ali i opće društvene zajednice. Knjiga Ive Lučić, *In Namen der Nation. Der politische Aufwertungsprozess der Muslime im sozialistischen Jugoslawien (1956-1971)*, predstavlja značajan pregled događaja i procesa

koji su doveli do političkog priznanja nacionalnog identiteta bosanskohercegovačkih muslimana u socijalističkoj Jugoslaviji. Autorica je kao glavni cilj svoga rada postavila rekonstrukciju i analizu procesa priznavanja nacionalnog identiteta Muslimana kroz Savez komunista. Ključna pitanja na koja je autorica tražila odgovore bila su zašto i kako je bosanskohercegovačka i savezna partijska elita napravila zaokret u svom odnosu prema nacionalnom identitetu Muslimana, koji su bili motivi takve promjene stava i kako je došlo do širokog konsenzusa republičkih i saveznih partijskih organa. Knjiga je podijeljena u 9 poglavlja, uključujući uvod i zaključak, pored kojih sadrži još i sažetak, popis skraćénica, izvora i literature i popis historijskih aktera.

U uvodnom poglavlju autorica najprije pojašnjava nastajanje Bosne i Hercegovine kao ravnopravne republike unutar jugoslavenske državne zajednice, a zatim i problematiku priznanja bosanskohercegovačkih muslimana kao nacije. Kroz mogućnosti izjašnjavanja tokom popisa stanovništva iz 1948. i 1953. godine autorica je nastojala pokazati kako se od nacionalno neopredijeljenih Muslimana očekivalo da se priklone ideji srpstva ili hrvatstva. U istom poglavlju predstavljena su najznačajnija historiografska i druga djela koja su se bavila ovom tematikom, zatim teoretski okviri istraživanja i ciljevi rada. Drugo poglavlje predstavlja jedan kraći osvrt na razvoj nacionalne politike i federalizma u socijalističkoj Jugoslaviji od 1945. do 1956. godine. U ovom poglavlju autorica vrlo sažeto objašnjava osnove nacionalne politike i federalizma Komunističke partije Jugoslavije neposredno nakon osnivanja nove države. Kao presudan trenutak koji je doveo do redefiniranja kompletne politike socijalističke Jugoslavije istaknut je sukob Staljin-Tito,